

BASKALDIRAN
İNSAN

ÇEVİRİ: TAHİRİN YÜZEL

ALBERT CAMUS

23. BASKI

can
modern

ALBERT CAMUS
BAŞKALDIRAN
İNSAN

Can Modern

Başkaldıran İnsan, Albert Camus

Fransızca aslından çeviren: Tahsin Yücel

L'homme révolté, Albert Camus

© 1951, Éditions Gallimard, Paris

© 1995, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1995

23. basım: Haziran 2019, İstanbul

Bu kitabın 23. baskısı 2 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Emrah Serdan

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

İç baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-2476-3

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750724763

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

ALBERT CAMUS
BAŞKALDIRAN
İNSAN

DENEME

1957 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Fransızca aslından çeviren

Tahsin Yücel

♥can

Albert Camus'nün Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Yabancı, 1981

Mutlu Ölüm, 1991

Tersi ve Yüzü, 1992

Yolculuk Günlükleri, 1993

İlk Adam, 1994

Yaz, 1994

Düğün - Bir Alman Dosta Mektuplar, 1995

Sürgün ve Krallık, 1996

Sisifos Söyleni, 1997

Düşüş, 1997

Veba, 1997

Asturya'da İsyan / Bütün Oyunları 1, 2015

Caligula / Bütün Oyunları 2, 2015

Yanlışlık / Bütün Oyunları 3, 2015

Sıkıyönetim / Bütün Oyunları 4, 2015

Adiller / Bütün Oyunları 5, 2015

ALBERT CAMUS, 1913 yılında Cezayir’de dünyaya geldi. Cezayir Üniversitesi’nde sürdürdüğü felsefe öğrenimini sağlık nedenleriyle yarıda bıraktı. 1938’de Paris’e gitti, ilk yapıtları *Tersi ve Yüzü* ve *Düğün* bu dönemde yayımlandı. Edebiyat dünyasına asıl girişini, 1942’de yayımlanan *Yabancı* adlı romanı ve *Sisifos Söyleni* başlıklı felsefi denemesi belirledi. Birbirini tamamlayan bu iki yapıtta, varoluşçu izler taşıyan “saçma” felsefesini geliştirdi. *Başkaldıran İnsan*, *Yaz*, *Sürgün* ve *Krallık* isimli eserleriyle hem edebiyat hem de düşünce alanlarında yetkinliğini kanıtladı. *Mutlu Ölüm* ve *İlk Adam* adlı romanları ölümünden sonra yayımlandı. 1957’de Nobel Edebiyat Ödülü’ne değer görülen ve bugün XX. yüzyıl edebiyat ve düşünce dünyasının en önemli adlarından biri kabul edilen Albert Camus, 1960 yılında bir araba kazasında yaşamını yitirdi.

TAHSİN YÜCEL, 1933’te Elbistan’da doğdu. Galatasaray Lisesi’ni ve İÜ Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü bitirdi (1960). Varlık Yayınları’nda çevirmenlik ve yazı işleri müdürlüğü yaptı. Öykü derlemeleri, romanları, bilimsel araştırmaları ve kuramsal yazılarının yanı sıra, Balzac, Flaubert, Daudet, Gide, Simenon, France, Proust, Camus, Sartre, Malraux ve Duras gibi önemli Fransız yazarların yapıtlarını dilimize kazandıran Yücel, 1984’de Azra Erhat Çeviri Üstün Hizmet Ödülü’ne, 1997’de Fransız hükümeti Palmes Académiques Nişanı’na değer görüldü. Tahsin Yücel 2016 yılında aramızdan ayrıldı.

“Ve açıkça ağır ve acılı yeryüzüne adadım yüreğimi ve kutsal gecede, sık sık, kendisini ölünceye dek bağlılıkla, korkusuzca, ağır yazgı yüküyle seveceğime, gizlemlerinin hiçbirini küçümsemeyeceğime söz verdim. Böylece, ölümlü bir bağla bağlandım ona.”

Empedokles
HÖLDERLIN

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	13
I. BAŞKALDIRAN İNSAN	21
II. DOĞAÖTESİ BAŞKALDIRI	35
Kabil'in Oğulları	41
Saltık Yadsıma.....	52
Kurtuluşun Yadsınması.....	74
Saltık Kesinleme	82
Başkaldıran Şiir	103
Yoksayıcılık ve Tarih.....	124
III. TARİHSEL BAŞKALDIRI	129
Kral Öldürücüler	138
Yeni İncil	142
Tanrı Öldürücüler.....	163
Bireysel Yıldırıcılık.....	181
Devlet Yıldırıcılığı ve Usdışı Yıldırı	212
Devlet Yıldırıcılığı ve Ussal Yıldırı	224
Başkaldırı ve Devrim.....	288
IV. BAŞKALDIRI VE SANAT.....	297
V. ÖĞLE DÜŞÜNCESİ	327
Başkaldırı ve Öldürme	329

Ölçü ve Ölçsüzlük.....	346
Yoksayıcılığın Ötesinde.....	355

GİRİŞ

Bir tutku cinayetleri vardır, bir de mantık cinayetleri. Aralarındaki sınır belirsizdir. Ama ceza yasası, oldukça elverişli bir biçimde, kasıt kavramıyla ayırır bunları birbirinden. Kasıt ve kusursuz cinayet çağında yaşıyoruz. Canilerimiz aşk özürüne sığınan o umarsız çocuklar değil artık. Tam tersine, olgunluk çağlarındalar, suçsuzluk kanıtları da yadsınmaz türden: her şeye, hatta katili yargıç yapmaya bile yarayabilen bir felsefe.

Rüzgârlı Tepe'de Heathcliff, Cathie'yi alabilmek için bütün dünyayı öldürebilirdi, ama bu cinayetin mantıklı olduğunu ya da bir öğretiyi doğrulandığını söylemek usuna bile gelmezdi. Yapardı bu işi, o kadar; onun bütün inancı burada durur. Aşk gücü, bir de kişilik ister bu iş. Aşk gücüne ender rastlandığından, cinayet olağanüstü bir şey olarak kalır, yasadışı görünüşünü sürdürür. Ama, kişilik yokluğunda, bir öğretiyi bağlanıldığı, cinayetin mantığa vurulduğu andan sonra, mantığın kendisi gibi çoğalır cinayet, mantıksal karşılaştırmanın bütün kılıklarına girer. Çılgılık gibi tekti, işte bilim gibi evrensel oluvermiş. Dün yargılanıyordu, bugün yasa koymakta.

Buna kızacak değiliz burada. Bu denemenin ereği, bir kez daha, günün gerçeğini, yani mantıksal cinayetin varlığını benimsemek, sonra da bunu doğrulayan nedenleri incelemek: çağımızı anlama yolunda bir çaba bu. Elli yıl içinde yetmiş milyon insanı yerinden eden, tutsak düşüren ya da öldüren bir çağın yalnızca ve her şeyden önce yargılanması gerektiği düşünülebilir. Gene de suçluluğunu anlamak gerekir. Zorbanın daha büyük bir ün uğruna kentleri yerle bir ettiği, galibin

arabasına zincirle bağlanmış tutsağın şenlik yapan kent içinde dolaştırıldığı, düşmanın halk önünde hayvanlara atıldığı yapmacıksız çağlarda, böylesine açık yürekli cinayetler karşısında, bilinç sağlam, yargı açık olabilirdi. Ama özgürlük bayrağı altında tutsak kampları, insanlık aşkı ya da üstün insanlık eğilimiyle haklı çıkarılan toplu öldürmeler, bir anlamda, yargıyı işlemez duruma sokar. Çağımıza özgü, tuhaf bir tersine dönüşle, cinayet suçsuzluk postuna büründü mü kendini haklı çıkaracak nedenler sağlaması için suçsuzluğu sıkıştırır. Bu denemenin ereği bu görülmedik meydan okumanın varlığını benimseyip incelemek olacak.

Suçsuzluk, bir kez eyleme geçtikten sonra, öldürmekten geri durabilir mi, duramaz mı, sorun işte bunu bilmekte. Bir şey yapabilirsek, ancak yaşadığımız çağda, bizi çevreleyen insanlar arasında yapabiliriz. Önümüzde duran şu ötekini öldürmeye ya da öldürülmesine boyun eğmeye hakkımız olup olmadığını bilmediğimiz sürece hiçbir şey bilemeyiz. Bugün her eylem dönüp dolaşıp dolaylı ya da dolaysız öldürmeye vardığına göre, öldürmemiz gerekip gerekmediğini, gerekiyorsa neden gerektiğini, gerekmiyorsa neden gerekmediğini bilmekte eyleme geçemeyiz.

Öyleyse her şeyin köküne inmek değil önemli olan, dünya ne ise o olduğuna göre, bu dünyada nasıl davranacağımızı bilmek. Yadsıma zamanında, intihar sorunu üzerinde düşünmek yararlı olabilirdi. Düşüngü çağında, cinayetin gereklerine uymak gerek. Cinayetin mantıklı nedenleri varsa, çağımız da, biz de tutarlılık içindeyiz demektir. Yoksa, çılgınlık içindeyiz demektir, bu durumda yeniden bir tutarlılık bulmak ya da başka yana dönmek dışında çıkar yol kalmıyor. Ne olursa olsun, çağın uğultuları, kanları içinde, bize sorulmuş soruyu açıkça yanıtlamak zorundayız. Çünkü gelip bu soruya dayandık. Otuz yıl önce, öldürmeye karar vermeden, çok yadsıyı insanlar, intiharla kendi kendilerini de yadsıyacak ölçüde. Tanrı hile yapıyor, onunla birlikte herkes, ben de yapıyorum, öyleyse ölüyorum: intihardı sorun. Bugün, düşüngü yalnız başkalarını yadsıyor, hile yapan yalnız başkaları. O zaman başlıyor öldürme. Her şafakta, şeritli, sırmalı katiller bir hücreye dahıyorlar: artık sorun cinayet.

İki uslamlama birbirini tutuyor. Bizi tutuyor daha doğ-

rusu, hem de öyle sıkı tutuyorlar ki, sorunlarımızı seçemez olduk. Bizi seçiyorlar, art arda. Seçilmeyi kabul edelim. Bu deneme, intihar ve saçma kavramı çevresinde başlamış bir düşünceyi cinayet ve başkaldırı karşısında sürdürmek istiyor.

* * *

Ama bu düşünce şimdilik tek bir kavram sağlıyor bize, uyumsuzluk kavramını. Bu da bize cinayet konusunda bir çelişkiden başka bir şey getirmiyor. Uyumsuzluk duygusu, kendisinden bir eylem kuralı çıkarmaya kalktı mı, cinayeti en azından önemsiz kılar, bunun sonucu olarak da olanak sağlar ona. Hiçbir şeye inanılmıyorsa, hiçbir şeyin anlamı yoksa, hiçbir değere “evet” diyemiyorsak, her şey olanaklıdır, her şey önemsizdir. Ne evet kalır ne hayır, katil ne haklıdır, ne haksız. Kişi kendini cüzamlıların bakımına adayabileceği gibi, içinde insanlar yakılacak ateşleri de tutuşturabilir. Kötülük ve erdem de birer rastlantı ya da gelip geçici birer istektir.

Hiçbir şey yapmamaya karar verilebilir o zaman, bu da, insanların kusurluluğuna üzülme bir yana, en azından başkalarının öldürülmesini kabul etmektir. Bir de eylemin yerini acıklı bir özenciliğe vermeyi düşünebiliriz, bu durumda, insan yaşamı kumara sürülen bir paradan öte bir şey değildir. Nedsiz olmayan bir eyleme girişmek de isteyebiliriz. Bu son durumda, eyleme yön verecek bir üst değer bulunmadığından, en çabuk, en dolaysız etkenliğe yöneliriz. Hiçbir şey doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olmadığından, kuralımız en etkin, yani en güçlü biçimde davranmak olur. İnsanlar doğrular ve haksızlar diye değil, efendiler ve köleler diye ayrılır o zaman. Böylece, ne yana dönersek dönelim, yadsımanın ve yoksayıcılığın (*nihilisme*) göbeğinde, öldürme ayrıcalıklı yerini korur.

Öyleyse, uyumsuz tutumu benimsemeye kalktı mı kuşkuları birer düş sayıp mantığı bunların üstüne çıkararak öldürmeye hazırlanmamız gerekir. Hiç kuşkusuz, birtakım eğilimler ister bu iş. Ama, deneyimlere bakılırsa, sanıldığı kadar da değil. Öte yandan, sık sık gördüğümüz gibi, öldürtme olanağı da vardır her zaman. Öyleyse, mantık bunda yarar görüyorsa her şey mantık adına kurala bağlanabilir.

Ama öldürmenin hem olanaklı, hem olanaksız olduğunu gösteren bir tutumda mantık bir yarar bulamaz. Çünkü uyumsuz çözümlenme, öldürme eylemini en azından önemsiz kıldıktan sonra, vardığı sonuçların en önemlisinde onu kötüler. Gerçekten de, uyumsuz usamlamanın son sonucu intiharın yadsınması ve insanın sorusu ile dünyanın sessizliği arasındaki şu karşılaştırmanın sürdürülmesidir.¹ İntihar bu karşılaştırmanın sonu demek olur, uyumsuz usamlama ise buna ancak kendi ön-verilerini yadsıyarak uyabileceğini bilir. Ona göre, böyle bir sonuç ya kaçış olur ya kurtuluş. Ama, aynı zamanda, bu karşılaştırmayı sağlayan yaşam olduğuna, yaşam olmayınca, uyumsuz “bahis”in dayanağı kalmayacağına göre, bu usamlamanın yaşamayı biricik zorunlu değer olarak benimsediği açıktır. Yaşamın saçma olduğunu söylemek için, bilinç canlı kalmak zorundadır. Rahatlık duygusuna kesinlikle ödün vermiş değilse, böyle bir usamlamanın kazancını nasıl yalnız kendine saklar insan? Bir kez böyle benimsendikten sonra, bu değer bütün insanlarındır. İntihara bir tutarlılık tanımazsak, öldürmeye de tanıyamayız. Uyumsuzluk kavramına ermiş bir düşünce yazgı öldürmesini kabul eder kuşkusuz; usamlama sonucu öldürmeyi kabul edemez. Karşılaştırma açısından, öldürme ile intihar aynı şeydir, biri benimseniyorsa, ötekinin de benimsenmesi, biri yadsınıyorsa, ötekinin de yadsınması gerekir.

Bunun için, intiharı onaylamaya yanaşan salt yoksayıcılık, mantıksal öldürmeye daha da kolay atılır. Çağımız öldürmenin haklı nedenleri bulunabileceğini kabul ediyorsa, yoksayıcılığın belirtisi olan şu yaşama ilgisizlik yüzünden kabul ediyor. Yaşam tutkusunun bir cinayet taşkınlığı biçiminde patlayacak oranda güçlü olduğu zamanlar da oldu kuşkusuz. Ama bu taşkınlıklar korkunç bir ergide duyulan yanma gibiydi. Her şeyi eşitleştiren, yoksul bir mantığın kurduğu şu tekdüze düzen değildi. Bu mantık çağımızın beslendiği intihar değerlerini en son sınırlarına, yani yasaya uydurulmuş öldürmeye dek götürdü. Ortaklaşa intiharda en yüksek noktasına ulaştı. Bunun en göz kamaştırıcı kanıtını da 1945 Hitler yıkımı sağladı. İzberlerde kendilerine bir kutsama ölümü hazırlayan çılgınlar için,

1. Bkz. *Sisifos Söyleni*.

kendi kendini yok etmek hiçbir şey değildi. Yalnızca kendini yok etmek değildi önemli olan, herkesi kendisiyle birlikte sürüklemektir. Yalnızlık içinde kendi canına kıyan kişi, görünüşte başkalarının canı üzerinde kendine bir hak tanımadığına göre, bir bakıma bir değeri sürdürmektedir. Ölme kararından aldığı korkunç gücü ve özgürlüğü hiçbir zaman başkalarına hükmetmek için kullanmaması da bunu gösterir; her tekil intihar, bir kin ürünü olmadığı zaman, bir yerde cömert ya da horgörüdür. Ama insan bir şey adına horgörür. Dünya intihar edene ilgisizse, intihar edenin kendisi için önemsiz olmayan, olmaya-bilecek olan şey konusunda bir görüşü bulunduğu andır. Her şeyi yıktığını, her şeyi kendisiyle birlikte götürdüğünü sanır insan, ama bu ölümden bile, belki de yaşamaya değecek bir değer doğar. Salt yadsıma intiharla tükenmez öyleyse. Ancak kendisinin ve başkalarının salt yok oluşuyla tükenebilir. Bu da hiç değilse bu güzel sınıra yönelerek yaşanabilir ancak. İntihar ve öldürme burada aynı düzenin, yeri ve göğü yok edecek, kara bir taşkınlığı sınırlı bir koşulun acısına yeğ tutan mutsuz bir us düzeninin iki yüzüdür.

Aynı biçimde, intihar nedenlerini yadsırsak, öldürmeye de neden gösteremeyiz. Yarım yoksayıcılık olmaz. Uyumsuz uslamlama, bir yandan konuşanın canını koruyup öte yandan başkalarının harcanmasını kabul edemez. Salt yadsımanın olanaksızlığı kabul edildikten sonra –herhangi bir biçimde yaşamak da bunu kabul etmektir– yadsıyamayacağımız ilk şey, başkasının yaşamasıdır. Böylece, öldürmenin tümünden önemsiz olduğunu sanmamıza yol açan kavram onu doğrulamalarından yoksun bırakır; kendisinden kurtulmaya çalıştığımız şu yasaya aykırı koşula döneriz yeniden. Böyle bir uslamlama hem öldürebileceğimizi kanıtlar, hem de öldüremeyeceğimizi. Çalışki içinde bırakır bizi, öldürmeyi önleyecek ya da yasaya uygun kılacak hiçbir şey yoktur elimizde, hem tehdit ediyor, hem tehdit ediliyoruz, tümüyle yoksayıcılık sırtına tutulmuş olan çağ, sürükleyip götürüyor bizi ardından, gene de yalnızız, silahlarımız elimizde, gırtlaklarımız kupkuru.

* * *

Ama uyumsuzun gerçek niteliğini, yani yaşanmış bir geçit, bir çıkış noktası, Descartes'ın yöntemli kuşkusunun yaşamdaki karşılığı olduğunu unutup da onu hep sürdürmeye kalktık mı, çok geçmeden, başka birçok çelişkiyle birlikte, bu temel çelişki de çıkar ortaya. Uyumsuz, kendi başına ele alındığı zaman, bir çelişkidir.

Yaşamı sürdürmek isterken değer yargılarını bir yana atığına göre, özünde de bir çelişkidir uyumsuzluk, çünkü yaşamak kendi başına bir değer yargısıdır. Soluk almak yargılamaktır. Yaşamın sürekli bir seçme olduğunu söylemek yanlış olur kuşkusuz. Ama her türlü seçmeden yoksun bir yaşam tasarlanamayacağı da ortada. Yalnızca bu açıdan bile, uyumsuz durum eylem alanında tasarlanması olanaksız bir şey. Anlatımında da tasarlanamaz. Her anlamsızlık felsefesi, sırf kendini dile getirdiği için, bir çelişki üzerinde yaşar. Böylece, az da olsa bir tutarlılık verir tutarsızlığa; düzensiz, bağımsız olduğunu belirttiği şeye geçerlilik kazandırır. Konuşmak düzeltmektir. Sessizlik de bir anlam belirtmeseydi, anlamsızlık üzerine kurulmuş tek tutarlı tutum sessizlik olurdu. Tam uyumsuzluk dilsiz olmaya çalışır. Konuşursa, bundan hoşlandığı ya da, göreceğimiz gibi, kendini geçici saydığı için konuşur. Bu gevşeklik, bu kendi kendine değer verme uyumsuz tutumun çift anlamlılığını iyice belli eder. Bir anlamda, insanı yalnızlığı içinde anlatmaya kalkan uyumsuz onu bir ayna önünde yaşatır. İlk sızının rahatlığa dönüşme tehlikesi belirir o zaman. Bunca özenle kaşınan yara sonunda haz vermeye başlar.

Uyumsuz tutumun büyük serüvencileri olmadı değil. Ama, büyüklükleri uyumsuzun yalnız zorunluklarını alıkoyup hoşluklarını, rahatlıklarını yadsımış olmalarıyla ölçülür sonunda. En fazlasını elde etmek için yıkarlar, en azı için değil. "Benim düşmanlarım yıkmak isteyenlerdir, kendi kendilerini yaratmak isteyenler değil," der Nietzsche. Kendisi de devirir ama yaratmayı denemek için. "Domuz suratlı" haz düşkünlerini batırırken, dürüstlüğü göklere çıkarır. O zaman uyumsuz uslamlama rahatlıktan kaçarken vazgeçişini bulur. Dağınıklığı yadsır, saymaca bir yoksunluğa, önceden benimsenmiş bir sessizliğe, başkaldırmanın garip keşifliğine varır. "Sokağın çamurunda cıvıldağan güzel cinayetin türküsünü söyleyen Rimbaud Harrar"a koşar, sonra da burada ailesiz yaşamaktan dert yanar yalnızca.

Yaşamı “herkesçe oynanacak bir ortaoyunu” olarak görüyordu. Ama, ölüm saatinde, kız kardeşine, “Ben toprağın altına gideceğim, sense güneşte yürüyeceksin!” diye bağırır.

* * *

Öyleyse uyumsuz, bir yaşam kuralı olarak ele alındığı zaman çelişkindir. Öldürmenin yasallığına karar vermemize yarayacak değerleri sağlamamasında şaşılacak ne var? Öte yandan, tutumumuzu ayrıcalıklı bir coşkunluğa dayandırmak da olanaksız. Uyumsuzluk duygusu başka duygular arasında bir duygudur. İki savaş arasında, nice düşüncelere, nice eylemlere rengini vermiş olması gücünü ve uygunluğunu gösterir yalnız. Ama bir duygunun güçlülüğü onun evrensel olmasını gerektirmez. Özdevinimi kendi kendini aşmak olan, umutsuz bir coşkunluktan yola çıkarak genel eylem kuralları koymak ya da bu kuralları konulmuş saymak, bütün bir çağın yanlılığı olmuştur. Büyük mutluluklar gibi büyük acılar da bir uslamlamayı başlatabilir. Birer aracıdır bunlar. Ama insan uslamlamaları boyunca hep yeniden bulamaz bunları, hep sürdüremez. Uyumsuz duyarlığı göz önüne almak, bir derdi kendinde ve başkalarında bulunduğu biçimiyle ortaya koymak uygun bir şey olsa bile, bu duyarlıkta da, varsaydığı yoksayıcılıkta da bir çıkış noktasından, yaşanmış bir eleştiriden, yöntemli kuşkunun yaşam düzeyindeki karşılığında başka bir şey görmek olanaksızdır. Bundan sonra, aynanın değişmez oyunlarını bozmak ve uyumsuzluğun kendi kendini aşmasını sağlayan, karşı konulmaz devinimini başlatmak gerekir.

Ayna kırılınca, yüzyılın sorularını yanıtlama konusunda işimize yarayabilecek hiçbir şey kalmaz. Uyumsuzluk, yöntemli kuşku gibi, bütün eski düşünceleri süpürüp atmıştır. Çıkmazda bırakır bizi. Ama, kuşku gibi, kendine yönelerek yeni bir araştırmaya yön verebilir. O zaman aynı biçimde sürer uslamlama. Hiçbir şeye inanmadığımı, her şeyin saçma, her şeyin uyumsuz olduğunu haykırıyorum, ama haykırışımın kuşku duyamam, hiç değilse karşı çıkışıma inanmam gerekir. Böylece, uyumsuzluk deneyinde elimdeki ilk ve tek gerçek, başkaldırıdır. Her türlü bilgiden yoksunum, öldürmeye ya da

başkalarının öldürmesine boyun eğmek için sıkıştırılmış durumdayım, içinde bulunduğum acının daha da güçlendirdiği bu gerçek var yalnız elimin altında. Ussuzluk görünümünden doğar başkaldırı, haksız ve anlaşılmaz bir koşul karşısında doğar. Ama kör atılışı kargaşa ortasında düzeni, kaçıp gidenin, silinenin göbeğinde birliği ister. Haykırır, dayatır, karışıklık bitsin, şimdiye dek yazılıp yazılıp silinen şey en sonunda kesinlikle durup belirginleşsin ister. Değiştirmektir kaygısı; ama değiştirmek eyleme geçmektir, eyleme geçmekse, yarın öldürmek olacaktır, oysa öldürmenin uygun olup olmadığını bilmektedir. Tam da kendisinden yasaya uygun kılması istenen eylemleri doğurur. Öyleyse, başka hiçbir şeyden çıkarmayacağına göre, başkaldırı kendi kendinden çıkarmalıdır nedenlerini. Davranmasını öğrenmek için, kendi kendini incelemeye boyun eğmesi gerekir.

Doğaötesi ya da tarihsel, iki yüzyıllık başkaldırı üzerinde düşünebiliriz. Öğretileri ve bu öğretiler içinde birbirini izleyen akımları ayrıntılarıyla gözler önüne sermeye yalnız bir tarihçi kalkışabilir. En azından, şaşırmadan sonuca varmamızı sağlayacak bir anayol aramak olanakdışı olmasa gerek. Önümüzdeki sayfalar yalnızca birkaç tarihsel belirtme noktası sunmak amacıyla. Bu varsayım ileri sürülebilecek tek varsayım değil; öte yandan, her şeyi açıklamaktan da uzak. Ama bir ölçüde çağımızın yönünü açıklıyor, neredeyse tümüyle de ölçüsüzlüğünü. Çağımızın burada sözü edilen baş döndürücü tarihi Avrupa'nın gururunun tarihidir.

Ne olursa olsun, başkaldırının nedenlerini tutumları, savları, fetihleri üzerinde bir araştırma sonunda kavrayabiliriz ancak. Uyumsuzun bize veremediği eylem kuralı, en azından öldürme hakkı ya da görevi konusunda bir belirti, bir yaratma umudu belki de onun yaptıklarında yer almakta. İnsan, ne ise o olmaya yanaşmayan tek yaratıktır. Bu yadsıma onu başkalarını ve kendi kendini yok etmeye mi götürür yalnız, her başkaldırı evrensel öldürmenin doğrulanmasıyla mı sona ermelidir, yoksa, tam tersine, olanaksız bir suçsuzluğu benimsemeye kalkmadan, usa uygun bir suçluluk ilkesi bulabilir mi, sorun budur.

I

BAŞKALDIRAN İNSAN

Kimdir başkaldıran insan? Hayır diyen biri. Ama yadsırsa da vazgeçmez; evet diyen bir insandır da, hem de daha ilk deviniminde. Tüm yaşamı boyunca buyruk almış bir köle, birdenbire, yeni bir buyruğu kabul edilmez bulur. Bu “hayır”ın içeriği nedir?

Örneğin, “fazla uzadı bu iş”, “buraya kadar evet, buradan ilerisine hayır”, “çok ileri gidiyorsunuz” ya da “geçemeyeceğiniz bir sınır vardır” anlamlarına gelir. Kısacası, bir sınırın varlığını kesinler bu hayır. Başkaldırmışın ötesinin “fazlaya kaçtığı”, hakkını bir başka hakkın kendisine karşı çıktığı, kendisini sınırladığı bir çizginin ötesine taşırdığı duygusunda da aynı sınır düşüncesini buluruz. Böylece, başkaldırı edimi hem katlanılmaz bulunan bir haksızlığın kesinlikle yadsınmasına, hem de bulanık bir hak inancına, daha doğrusu başkaldırmışın “... yapmaya hakkı olduğu” izlenimine dayanır. Herhangi bir biçimde, herhangi bir yerde bizim de haklı olduğumuz duygusu uyanmadıkça başkaldırı olmaz. İşte bunun için, başkaldıran köle aynı zamanda hem evet, hem de hayır der. Sınırla birlikte, bu sınırın berisinde var sandığı ve korumak istediği şeyleri de kesinler. Kendisinde de “... çabasına değer”, sakınılması gereken bir şey bulunduğunu kanıtlar inatla. Bir bakıma, kendisini ezen düzene karşı, kabul

edebileceğinden fazla ezilmeme hakkını çıkarır.

Her başkaldırıda, haksıza karşı bir tiksintiyle birlikte, insanın kendi benliğinin herhangi bir yanına tam ve birdenbire bir katılığı vardır. Böylece, kendiliğinden bir değer yargısı sokar araya, ne denli nedensiz olursa olsun, tehlikeler içinde sürdürür onu. Bu noktaya kadar, umutsuzluk içindeydi, koşulunu haksız da bulsa kabulleniyor, hiç değilse susuyordu. Susmak, hiçbir şeyi yargılamıyor, hiçbir şey istemiyor sanılmasına yol açmak, kimi durumlarda da gerçekten hiçbir şey istememektir. Umutsuzluksa, tıpkı saçmalık gibi, genel olarak her şeyi yargılar ve ister, özel olarak hiçbir şeyi. Sessizlik iyi belirtir bunu. Ama konuştuğu dakikadan sonra, hayır derken bile ister ve yargılar. Başkaldıran insan, sözcüğün kökensele anlamıyla, yüz geri döner. Efendinin kamçısı altında yürüyordu. İşte karşı koymaktadır. Yeğ tutulmayanın karşısına yeğ tutulanı çıkarmaktadır. Her değer başkaldırını getirmez, ama her başkaldırı yönelimi bir değeri çağırır sessizce. Gerçekten bir değer mi söz konusudur?

Ne denli bulanık bir biçimde olursa olsun, bir bilinçlenme doğar başkaldırı eyleminden; insanda insanın, kısa bir zaman için bile olsa, özdeşleşebileceği bir şey bulunduğu konusunda bir sezgi, birdenbire göz kamaştırıcı oluveren bir sezgi. Bu özdeşleşme şimdiye kadar gerçekten duyulmamıştı. Köle ayaklanıştan önceki tüm aşırı isteklere katlanıyordu. Hatta çoğu zaman, şimdi “hayır” demesine yol açan buyruktan çok daha başkaldırtıcı buyruklar almış da tepki göstermemişti. Bunları içine atarak sabrediyordu belki de ama sustuğuna göre, hakkının bilincinde olmaktan çok, o anki çıkarını düşünüyordu daha. Sabrın yitirilmesiyle, sabırsızlıkla birlikte, eskiden benimsenenleri de kapsayan bir devini başlar. Hemen her zaman geçmişe-dönüktür bu atılış. Köle, üstünün alçaltıcı buyruğunu yadsıdığı anda, kendi kölelik

durumunu da yadsır. Başkaldırı, basit yadsımda olduğundan çok daha ötelere uzanır. Karşısındakine tanıdığı sınırı da aşar, kendisine bir eşit gibi davranılmasını ister şimdi. İlk insanın indirgenmez direnci olan şey şimdi bütün insan olur, onunla özdeşleşir bütün insan, onunla özetlenir. Karşısındakine saydırtmak istediği bu yanını geri kalanın üstüne çıkarır, bunun her şeye, hatta yaşama bile yeğ tutulabileceğini bildirir. Kendisi için en büyük değer olur bu. Köle, daha önce bir uzlaşma içine yerleşmişken, birdenbire (“değil mi ki böyle..”) ya Hep ya Hiç’in içine atılır. Bilinç başkaldırıyla doğar.

Ama, aynı zamanda, daha oldukça karanlık bir “hep” ile insanın bu “hep”e kurban olabileceğini bildiren bir “hiç”in bilinci olduğu da görülüyor. Başkaldıran kişi her şey olmak, birdenbire bilincine vardığı ve kendi varlığında kabul edilmesini, saygı gösterilmesini istediği bu değerle tümünden özdeşleşmek ister ya da hiç olmayı, yani benliğine egemen olan gücün kendisini kesinlikle yere sermesini. Örneğin “özgürlüğüm” diye adlandıracağı bu vazgeçilmez kutsamadan yoksun kalacaksa ölümden başka bir şey olmayan son düşüşe boyun eğer. Diz çökmüş durumda yaşamaktansa, ayakta ölmeyi yeğ tutar.

Değer saygın yazarlara göre, “(genellikle herkesçe istenenin aracılığıyla) çoğu zaman olgudan hakka, istenenden istenebilire geçişi belirtir”¹. Gördüğümüz gibi, başkaldırıda hakka geçiş açıktır. “Böyle olması gerekirdi”den “Böyle olsun istiyorum”a geçiş de öyle. Ama, belki, bireyden ortak bir değere geçme kavramı daha da açık. “Ya Hep ya Hiç”in belirmesi, genel kanının tersine, insanın en bireysel yanında doğmakla birlikte, başkaldırının birey kavramını bile tartışma konusu ettiğini gösterir. Gerçek-

1. André Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*.

ten de, birey kendi başkaldırı devinimi içinde ölmeyi kabul ediyorsa, öldüğü de oluyorsa, bununla kendi yazgısını aştığını düşündüğü bir değer uğrunda kendini kurban ettiğini gösteriyor demektir. Ölme olasılığını, savunduğu bu hakkın yoksanmasına yeğ tutuyorsa, bu hakkı üstün tutuyor demektir. Öyleyse, şimdilik bulanık olan; ama hiç değilse, bütün insanlarla birlikte kendine de özgü olduğunu sezdiği bir değer adına davranmaktadır. Görülüyor ki, her başkaldırı ediminde var olan kesinleme, onu yalnızlığından sıyırdığı, ona bir eylem nedeni sağladığı ölçüde, bireyi aşan bir şeyi kapsamakta. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, her türlü eylemden önce var olan bu değer bir değer (kazanılırsa) ancak eylem sonunda kazanıldığını savunan, yüzde yüz tarihsel felsefelerle çatışmaktadır. Başkaldırının incelenmesi, Helenlerin düşündüğü gibi ama çağdaş düşüncenin önermelerinin tersine, bir insan yaradılışı bulunabileceği kuşkusuna götürür en azından. Benliğimizde korunması gereken, sürekli olan hiçbir şey yoksa, ne diye başkaldırmalı? Köle, şu ya da bu buyrukla benliğinde yalnız kendisinin olmayan, içinde bütün insanların, hatta kendisini alçaltıp ezenin bile ortaklık hakkı bulunan bir ortak alan olan şeyin yoksandığı yargısına vardığı zaman, aynı zamanda tüm varlıklar için ayaklanır.¹

İki gözlem desteklik edecektir bu uslamlamaya. Başkaldırı eyleminin özünde tümünden bencil bir eylem olmadığını belirtmek gerekir ilkin. Hiç kuşkusuz bencil kararlar da olabilir. Ama tıpkı baskıya başkaldırıldığı gibi yalana da başkaldırılır. Üstelik başkaldıran insan, bu kararlardan sonra ve en derin atılışı içinde, her şeyi tehlikeye attığına göre, hiçbir şeyi esirgemez. Kendisine saygı ister kuşkusuz ama doğal bir toplulukla özdeşleştiği ölçüde.

1. Kurbanlar topluluğu, kurbanı cellata bağlayan topluluğun aynıdır; ama cellat bunu bilmez.

“Kimdir başkaldıran insan?
Hayır diyen biri.”

Albert Camus'nün ölümsüz denemesi *Başkaldıran İnsan*, ilk yayımlandığında büyük tartışmalar yaratmıştı. Kierkegaard ve Dostoyevski gibi öncüllerinin izini süren Camus'nün bu yapıtında savunduğu görüşler, Marksist eleştirmenlerle Sartre gibi Marksizme yakın düşünürlerin sert tepkisiyle karşılaşmıştı.

Bu denemesinde Camus, “başkaldırı dürtüsü”nün, insan doğasının özünde var olan boyutlardan biri olduğunu ileri sürer. “Dünyanın anlamsızlığı”na başkaldırmak ile belirli tarihsel durumlarda toplumu değiştirmek amacıyla eylemde bulunmayı ayrı ayrı ele alır; Fransız Devrimi'nden yola çıkarak devrim sürecinin eninde sonunda bir zorbalık yönetimine vardığını gösterir.

Başkaldıran İnsan, insanlığın siyasal ve sanatsal serüvenine, kalıcılığından hiçbir şey yitirmeyen derin bir bakış getiriyor.

